

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

**Ефективна ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет



№ 1, 2012 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 336.225:338.45

*О. С. Гудзь,*  
доктор економічних наук, професор,  
завідувач кафедри економіки, фінансів і маркетингу Київського гуманітарного університету (м. Київ)

## ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ В УКРАЇНІ

*Розглянуто проблемні аспекти податкового регулювання агросфери в Україні, здійснено моніторинг існуючих проблем у світлі реалій сучасного економічного простору, а також визначено передумови та запропоновані авторські підходи щодо їх вирішення.*

**Постановка проблеми.** Нині українська агросфера потребує невідкладної радикального оновлення виробничої платформи, модернізації основних засобів, масштабного запровадження інноваційних технологій. Цей шлях розвитку безальтернативний, оскільки у сучасному конкурентному економічному просторі, з новою силою, загострюється потреба підвищення ефективності виробництва. Екстенсивний шлях економічного розвитку агросфери себе повністю вичерпав, а майбутнє – за інтенсифікацією виробництва і гармонійним використанням результатів праці попередніх поколінь. За цих обставин істотно актуалізується проблема податкового регулювання розвитку агросфери з метою підтримки інтенсивного шляху поступу та знецінення екстенсивного розвитку, за яким вона рухається.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Все більше статей і монографій присвячується податковому регулюванню розвитку агросфери. При цьому, сучасна наукова думка у царині податків сягнула помітних висот як у напрямі виключно теоретичного розуміння їх сутності та впливу на діяльність економічних суб'єктів, так і в сфері прикладних емпіричних досліджень. Фундаментальні принципи, критерії та концепції теорії оподаткування були сформульовані в роботах А. Сміта, Дж.С. Міля, А. Пігу, Ф. Еджуорта, Ф. Рамсея та інших авторів у XIX та першій половині XX століть. Їхні ідеї отримали подальший розвиток завдяки сучасним науковим розвідкам. Серед зарубіжних вчених це Е. Аткинсон, Дж. Стігліц, Дж. Шлемрод, Л. Каплов, серед вітчизняних науковців – це В. Гець, І. Луніна, В. Мельник, В. Опарін, С. Онишко, Н. Прокопенко, В. Синчак, А. Соколовська, В. Федосов, С. Юрій та багато інших. Незважаючи на відчутні здобутки перед економічною наукою продовжують стояти завдання поглиблення теоретичних концепцій та розробки практичних рекомендацій, спрямованих на пошук оптимальних, найбільш ефективних шляхів розвитку агросфери, а зокрема, впливу на її піднесення податків.

**Ціль статті.** Невідкладного вирішення потребують питання ефективності податкового регулювання агросфери в умовах глобалізації, суттєвого рівня транспарентності економіки, впливу зовнішніх факторів, значних транскордонних потоків товарів, капіталів, робочої сили. Українській економіці поряд з цим притаманна наявність великого тіньового сектору, що приховує значні обсяги трансакцій, які підлягають оподаткуванню. Неefективним як з регулятивної, так і фіскальної точок зору залишається акцизне оподаткування. Сукупність відмічених обставин зумовлює актуальність та значимість теми даної наукової розробки.

**Виклад основного матеріалу.** Податок є фундаментальною категорією фінансової науки. Складність розуміння та вивчення природи оподаткування обумовлені тим, що податкові відносини – це складне суспільне явище, яке відбиває різні сторони життя: економічні, соціальні, господарські, політичні. Найбільш обгрунтованим вважаємо підхід до відображення змісту податків, характеризуючи їх як законодавчо оформлену, примусову форму отримання державою частки вартості валового внутрішнього продукту, фінансовий гарант ефективного виконання державою, перш за все, її суспільних функцій та інструмент регулювання економічного розвитку.

Стимулювання розвитку окремих платників податку відбувається в рамках регулювання їхньої діяльності. Впливаючи через податки на фінансовий стан економічних суб'єктів, держава регулює їхню економічну поведінку, тим самим стимулюючи або дестимулюючи на виконання певних дій. Будь-яке регулювання (і адміністративне, і економічне) завжди встановлює певні правила, виконуючи які, стимулюється чи стримується діяльність юридичних і фізичних осіб у певному бажаному для економіки, суспільства та держави напрямку. Тобто, стимулюючий вплив податків на їх платників знаходить свій прояв у реалізації регулюючої функції. При цьому податкове стимулювання може мати різні форми: надання податкових пільг, загальне зниження податкового навантаження, зведення бази оподаткування.

Податкові важелі – це „засіб регулювання температури для економічної системи” [2]. Система не може довго витримати високої температури. Отже, податкові важелі покликані „підтримувати економічну систему у належному стані” [3]. У цьому контексті необхідно зазначити наступне. За умови, коли податки економічно не обгрунтовані, то вони пригнічують і розвиток економічних суб'єктів, і стимули до праці та спричиняють несправедливий перерозподіл доходів. Тому податкова політика повинна складати таку систему заходів, які здійснюються державою, та спрямовані на вирішення певних короткострокових і довгострокових завдань, що стоять перед суспільством та реалізуються за допомогою фіскальних важелів.

При впровадженні податкової політики держава має обов'язково враховувати інтереси бюджету, господарюючих суб'єктів та споживачів. Поліпшення фінансового стану агроформувань усіх форм власності повинно становити одну з головних цілей податкового регулювання.

У розрізі за видами податків, найбільшу частку серед податкових платежів по всіх суб'єктах аграрної сфери має ПДВ, на другому місці податок на доходи фізичних осіб, лише 8,2% належать фіксованого сільськогосподарського податку, найменшу частку має податок на прибуток підприємств – 0,3% [1]. Протягом 2004–2009 рр. через механізм ФСП податки платило понад 70 % сільськогосподарських виробників, водночас, на загальній і спрощеній системах оподаткування в середньому – 18,4 і 2,4% відповідно. Дослідження, організаційно-економічного механізму дії спрощеної системи оподаткування суб'єктів аграрної сфери, дає підстави для висновку про слабку її адаптованість до умов аграрного виробництва.

З допомогою функціонування спецрежимів ПДВ створюються сприятливі умови для розвитку агроформувань та стимулювання їх господарської діяльності. Обсяги фінансових ресурсів, що формуються за допомогою спецрежимів ПДВ у 2006-2009 рр. перевищили 40 %-відсоткову межу загальних обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні.

В агросфері, за допомогою режиму виплати дотацій формуються 2/5 сум непрямой бюджетної підтримки, а за рахунок застосування нульової ставки з ПДВ лише 5 % від загальної суми [6].

Розвинені країни активно стимулюють і підтримують національний аграрний сектор – незамінне специфічне багатofункціональне ядро національного господарства, в якому витрати на виробництво одиниці продукції об'єктивно більш високі світових [6]. У цьому випадку враховуються імпортно-експортні можливості товаровиробників.

Перелік податків, які вилучаються в Україні, відповідає світовим стандартам. Однак саме по собі ця відповідність не гарантує ефективність системи оподаткування суб'єктів аграрної сфери, оскільки при її побудові не були враховані особливості соціально-економічного та політичного розвитку [4].

При обгрунтуванні введення тих або інших податків необхідно мати відповідь на запитання: якою має бути показник ваги податкового тягара, щоб підприємства могли функціонувати і вести розширене відтворення. Практичні дослідження показують, що для цього необхідний рівень рентабельності 30% [5]. Щоб мати рівень рентабельності 30%, показник ваги податкового вантажу повинен бути 38%, і розмір податкової ставки в загальній сумі виручки 0,095% [6].

Існуючий високий рівень оподаткування – характерна риса фінансової кризи. Виробник не має можливості виплатити всі податки, оскільки йому необхідні кошти для закупівлі товарно-матеріальних цінностей і виплати зарплати.

Як відомо, існує межа, за якої підвищення ставок і кількості податків буде мати зворотній ефект – зменшення надходжень до державної казни. Для того, щоб не погіршувати ситуацію, а навпаки сприяти її зміні на краще, потрібно формування стабільного і збалансованого податкового законодавства, реалізація політики

інформаційної відвертості у сфері державних фінансів, оптимізація кількості та ставок податків і зборів, спрощення процедури адміністрування сплати податків і зборів тощо. Адже часто неспроможність платників виконувати свої зобов'язання, а законодавців – приймати адекватні рішення, приводить до сумних наслідків.

А в XIV столітті англійський король ввів податок на життя, що також закінчилося грандіозним бунтом. Цікаво, що в древній Месопотамії був податок на смерть – до його сплати родичі не мали права навіть поховати покійного.

Важливою характеристикою податкової політики держави є рівень податкового навантаження на платника податків. „Рівень податкового навантаження в Україні оцінюється по-різному” [1]. Майже всі експерти, які займаються оцінкою інвестиційного клімату в Україні, вважають, що він є несприятливим, оскільки оподаткування реального сектора економіки надто обтяжливе.

В міжнародній практиці для оцінки податкового навантаження (на макроекономічному рівні) використовують так званий податковий коефіцієнт, який розраховується як відношення суми сплачених податків, включаючи обов'язкові відрахування на соціальне страхування, до ВВП у ринкових цінах (тобто до документально підтвердженої вартості кінцевого виробництва товарів і послуг всередині країни).

Рівень податкового навантаження на агроформування в 2008 - 2010 рр. вище, ніж у 2003 р. на 638 грн. у розрахунку на 100 гектарів сільгоспугідь. Розмір сплачених податків на 100 грн. прибутків також збільшився майже вдвічі. Мають тенденцію до збільшення суми ПДВ у вигляді дотацій за здані переробним підприємствам молоко та м'ясо в розрахунку на 100 гектарів угідь, за рахунок чого спостерігається зменшення сплаченого ПДВ на 100 грн. виручки від реалізації продукції.

У період з 2004 по 2010 р., податок на додану вартість у загальній сумі податкових платежів знизився з 91% до 88,4%, фіксований сільськогосподарський податок зріс із 8 до 10,3%, збір за забруднення навколишнього середовища з 0, 19 до 1,26% за відсутності податку на землю. Частка податків у реалізації від продажу продукції складала від 5,1 до 7,6 %. Співвідношення прибутку і податків становило 2,76, – 7,48%. Частка податків у виробничих витратах склав 6,9 – 8,3%.

Дослідження стану і динаміки структури системи оподаткування суб'єктів аграрної сфери, свідчить про нестабільність податкової політики в Україні. У силу цього, „очевидна першочергове завдання у фінансово-економічній сфері – визначення пріоритетів мінімум на 5 років і стабілізацію системи оподаткування” [5].

Проблема оцінки ефективності податкового регулювання агросфери України є багатоаспектною. Податкове регулювання державою діяльності економічних агентів, галузей та секторів економіки має свій прояв у формах та інструментах реалізації обраних цілей та зазначених принципів оподаткування. Важливим з точки зору вирішення аналітичного завдання оцінки ефективності є визначення того чи є фіскальна та податкова політика як її складова проциклічною чи антициклічною в розумінні тих внутрішніх властивостей податків, якими їх наділяв Дж. М. Кейнс. У науковій літературі з цього приводу зазначено, що в розвинених економіках фіскальна політика є антициклічною в той час як в країнах, що розвиваються та в перехідних економіках - проциклічною. Властивість проциклічності означає, що в умовах підйому, економічного зростання державні витрати зростають (податки зменшуються), а під час рецесії – навпаки, зростають податки, а витрати - зменшуються. Цей феномен, вперше встановлений завдяки емпіричним дослідженням на основі статистичних даних країн Латинської Америки, згодом було підтверджено й в інших перехідних економіках.

Фіскальна політика в Україні є проциклічною, що зумовлюють її подібні характеристики й у інших перехідних економіках:

- слабкий рівень розвитку інфраструктури фінансових ринків та істотні кредитні обмеження урядів в період рецесії;
- низький рівень контролю за інфляційними процесами, низька ефективність монетарної політики;
- недостатньо ефективний рівень податкового адміністрування;
- наявність ефекту «політичної ренти»;
- неефективність використання бюджетних коштів;
- наявність корупції.

Серед пріоритетних завдань податкової реформи як однієї з найважливіших частин стратегії зростання - значного зниження і вирівнювання податкового тягаря в цілому по економіці, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, мінімізації витрат виконання й дотримання податкового законодавства, не менш важливим постає приведення у відповідність норм оподаткування прибутку підприємств в Україні до міжнародних норма та тенденцій розвитку оподаткування.

Вивчення міжнародного досвіду оподаткування прибутку підприємств дозволило встановити, що стандарти та норми оподаткування прибутку в Україні не відповідають міжнародним тенденціям. По-перше, ставка оподаткування прибутку в Україні є однією з найбільших серед країн Східноєвропейського регіону, що створює перешкоди як для притоку іноземних інвестицій в Україну, так і обмежує дію податкових стимулів розвитку агросфери. По-друге, масштаби податкових пільг, що застосовуються в різних формах практично в усіх країнах порівняно з Україною є значно меншими. По-третє, частка податку на прибуток і в структурі ВВП, так й в структурі доходів бюджету є вищою від середнього рівня по країнах (за виключенням Російської Федерації). У підсумку це означає, що податок на прибуток в Україні залишається податком фіскально орієнтованого, а не регулятивного типу.

В багатьох країнах здійснювалися реформи в напрямку зменшення податкового навантаження чи такі реформи заплановані на найближчу перспективу. Зокрема, в Росії з 2009 р. запроваджена ставка податку на прибуток на рівні 20 %, в Естонії відбудеться (впродовж 2009–2011 рр.) поступове зменшення ставки податку на прибуток з 20 % до 18%, у Чехії (у 2009–2010 рр.) – з 20 % до 19 %, в Словенії (у 2009–2010 рр.) – з 21 % до 20 %. Тобто податок на прибуток виступає одним із головних регулятивних інструментів розвитку та стимулювання діяльності суб'єктів господарювання у багатьох країнах. Відповідні заходи повинні бути здійснені у середньотермівовій перспективі й в Україні.

Стосовно масштабів використання податкових пільг можна зазначити, що на сучасному етапі розвитку агросфери активізація процесу впровадження інноваційних проектів через механізм надання податкових пільг агроформуванням, які здійснюють інноваційну і науково-технічну діяльність, належить до вирішальних завдань. Водночас не менш важливим завданням постає необхідність підвищення результативності механізму надання податкових пільг, зокрема за рахунок цілової спрямованості.

**Висновок.** Проблема ефективного регулювання економічних відносин потребує запровадження гнучкої податкової політики, яка б дала змогу оптимально пов'язати інтереси держави з інтересами переважної більшості платників податків. Для цього недопустимо нехтувати регулюючим потенціалом як податкової системи в цілому, так і окремих податків. Щоб важелі податкового стимулювання забезпечували позитивні зрушення і для держави, і для платників, необхідно спиратися на принципи: рівноправності, економічної доцільності, науковості, цільовий принцип, прозорості, кумулятивності, компетентності, законності. Виходячи з цього, існує необхідність реформування системи оподаткування України шляхом створення реальних умов для переходу агросфери на інвестиційно-інноваційну модель розвитку, що ґрунтується на макроекономічній збалансованості трьох компонент – потреб держави, спроможності платників та оптимізації макроструктурних пропорцій.

Сутність проблеми ефективності податкового регулювання полягає у тому, що зміни податкової системи України повинні стосуватися усіх складових системи оподаткування. Це пов'язано з тим, що податкове законодавство характеризується складністю та суперечливістю, внаслідок чого платники податків мають можливість на законодавчих засадах мінімізувати свої податкові зобов'язання. Система адміністрування податків є надзвичайно складною та вимагає значного обсягу витрат державних коштів. Великий тіньовий сектор економіки, існування якого стає можливим завдяки систематичним проявам корупції та податкової дискримінації, містить суттєві резерви податкових ресурсів, які держава не в змозі залучити для виконання своїх функцій. Тому головна ціль податкового регулювання має полягати у ефективному застосуванні елементів системи оподаткування, виходячи з стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку агросфери України.

#### Список використаних джерел

1. Гудзь Е.Е. Эволюция системы налогообложения субъектов аграрной сферы Украины: проблемы, направления гармонизации // Современная налоговая система: состояние, проблемы и перспективы развития: межвузовский сборник научных трудов с международным участием. Вып.2. / Под. ред. М. К. Аристарховой. – Уфа: УГАТУ, 2009. – 448 с. С. 91–109.
2. Користів О.С. Межа податкового навантаження: мікроекономічний аспект // Фінанси України. – 1998. – № 2. – С. 82–88.
3. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: монографія / М.А. Латинін. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ „Магістр”, 2006. – 320 с.
4. Литвиненко Є. О. Оцінка ефективності податкового регулювання розвитку промисловості / Є. О. Литвиненко // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. – 2008. - № 4 (43). – С. 143-148
5. Мельник В. М. Фіскальна політика держави в умовах фінансової кризи // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 11–17.
6. Прокопенко Н.С. Податкове регулювання агропромислового виробництва: Монографія. – К. ННЦ ІАЕ, 2009. – 316 с.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2012 р.